

Näkökulmia oppivelvollisuuden laajentumiseen Lapin alueella

Selvitysraportti

Asteelta toiselle - tukena oppivelvollisen siirtymässä -hanke

2023

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

Sisällys

1. Johdanto.....	3
2. Tulokset.....	5
2.1 Lappilaisten nuorten kokemuksia opiskelusta ja oppivelvollisuuden laajentumisesta perusasteella ja toisella asteella	5
2.1.1 Peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten opiskelukokemukset siirtymävaiheessa toiselle asteelle	5
2.1.2 Toisen asteen opiskelijoiden opiskelukokemukset lukiosta tai ammatillisesta koulutuksesta	9
2.2 Oppivelvollisuuden laajentuminen ohjaushenkilöstön ja johdon näkökulmasta	15
2.2.1 Kokemuksia oppivelvollisuuden laajentumisesta	16
2.2.2. Toimijoiden välinen yhteistyö siirtymävaiheissa	19
3. Johtopäätökset.....	22
3.1 Opiskelijoiden toimijuus ja heidän saamansa opiskelun tuki	22
3.2 Ammattilaisten toimijuus ja tiedonsiirron käytännöt.....	23
LÄHTEET	25

1. Johdanto

Tässä selvitysraportissa kuvataan Asteelta toiselle – tukena oppivelvollisen siirtymässä -hankkeessa (2022–2023) tehdyn oppivelvollisuuden laajentumista koskevan selvityksen tuloksia.

Asteelta toiselle -hankkeen lähtökohtana oli 1.8.2021 voimaan tullut oppivelvollisuuslaki (30.12.2020/1214), jonka myötä oppivelvollisuusikä nousee 16 ikävuodesta 18 ikävuoteen. Oppivelvollisuuden laajenemisen keskeisinä tavoitteina ovat koulutus- ja osaamistason nousu kaikilla koulutusasteilla, oppimiseröjen kaventuminen ja koulutuksellisen tasa-arvon lisääminen. Lakiuudistuksen tarkoitus on, että kaikki nuoret suorittavat vähintään toisen asteen tutkinnon. Lisäksi tavoitteena on vahvistaa alle 18-vuotiaiden ohjausta ja tukea erityisesti koulutukseen hakeutumisvaiheessa ja mahdollisissa keskeyttämistilanteissa, ja ehkäistä näin koulupudokkuutta. Uudistuksen myötä toisen asteen opinnot muuttuvat oppivelvollisuuttaan suorittaville opiskelijoille maksuttomiksi.

Asteelta toiselle -hankkeessa oppivelvollisuuden laajentumista lähestyttiin systeemisenä muutoksena, jolla on vaikutusta nuorten tuen tarpeisiin ja ohjauksen järjestämiseen, siirtymävaiheen hallinnointiin perus- ja toisen asteen oppilaitoksissa sekä sektorirajat ylittävään, monialaiseen yhteistyöhön. Sitran määritelmän mukaan systeemissä muutoksessa on kyse toimintamallien, rakenteiden ja näiden vuorovaikutusten samanaikaisesta muutoksesta, jolla luodaan edellytyksiä tulevaisuuden hyvinvoinnille ja kestäväälle kehitykselle. Asteelta toiselle -hankkeen selvitystyössä keskityttiin erityisesti siirtymävaiheeseen peruskoulusta toisen asteen koulutukseen.

Hankkeessa oppivelvollisuuden laajentumista pyrittiin hahmottamaan kokonaisvaltaisesti eri näkökulmista—nuorten itsensä, ohjaus- ja tukihenkilöstön sekä hallinnoinnin näkökulmista. Selvityksen tavoitteena oli tuoda esiin mahdollisia uudistukseen liittyviä haasteita, kehittämismahdollisuuksia sekä eri toimijoiden rooleja ja tehtäviä uudistuksessa. Hankkeessa selvitettiin, millaisia muutoksia oppivelvollisuuden laajeneminen on tuonut lappilaisiin oppilaitoksiin ja sivistystoimeen. Selvitykset kohdistuivat siirtymävaiheessa olevien nuorten, oppilaitosten ohjaushenkilöstön ja koulukuraattoreiden sekä rehtoreiden ja sivistysjohdon kokemuksiin ja näkemyksiin muutoksesta. Muun muassa Johnsonin ja Kiilakosken (2020) mukaan nuorten itsensä näkökulmaa on tutkittu vasta vähän.

Oppivelvollisuuden laajentuminen tarkoittaa nuorten näkökulmasta peruskoulun jälkeistä hakeutumisvelvoitetta toisen asteen koulutukseen tai tutkintoon valmentavaan koulutukseen. Koulutuksen järjestäjältä oppivelvollisuuden laajeneminen edellyttää lisääntyvää ja uudenlaista siirtymävaiheen ohjausta ja tukea. Huomiota täytyy kiinnittää enemmän siihen, että peruskoulu varmistaa riittävän osaamispohjan toisen asteen opintoihin kiinnittymiseksi. Vastuu opiskelijan oppivelvollisuuden ohjauksesta, tuesta ja valvonnasta on perusopetuksen järjestäjällä (kunta tai muu opetuksen järjestäjä) aina siihen asti, kun oppivelvollinen aloittaa opinnot perusopetuksen jälkeen. Jos perusopetuksen päättävä nuori jää ilman opiskelupaikkaa, perusopetuksen järjestäjä on velvollinen ilmoittamaan tästä oppilaan asuinkunnalle. Kunnan tulee selvittää nuoren kokonaistilannetta ja tuen tarvetta yhdessä oppivelvollisen ja tämän huoltajan kanssa.

Kun opiskelija aloittaa toisen asteen koulutuksessa, vastuu opiskelijan ohjauksesta, tuesta ja oppivelvollisuuden valvonnasta siirtyy lukiokoulutuksen tai ammatillisen koulutuksen järjestäjälle. Käytännössä tämä tarkoittaa muun muassa uusia valvonta- ja ohjausvastuita sekä yhä lisääntyvää

tarvetta moniammatilliseen verkostoyhteistyöhön—uusia keinoja ja menetelmiä tarvitaan mm. oppilaanohjaukseen sekä ryhmämuotoiseen ja henkilökohtaiseen tukeen.

Rehtorien ja johdon näkökulma uuden oppivelvollisuuslain mukanaan tuomista muutoksista ja kehittämistarpeista on olennainen, koska rehtorit ja sivistysjohtajat/johto ovat kunnissa uudistuksen toimeenpanijoita. Rehtoreilla ja ylipäättään sivistysjohdolla on myös keskeinen rooli koulun osallistumisen mahdollistamiseen kunnissa tehtävään lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämistyöhön (Leinonen, Nurmi, Turunen, Lantela & Norvapalo 2021).

Oppivelvollisuuslakiin tehtiin eräitä muutoksia ja täsmennyksiä 1.8.2022 voimaan tulleella lailla. Ohjaus- ja valvontavastuussa olevan asuinkunnan tiedonsaantioikeuksia aiemmalta koulutuksen järjestäjältä laajennettiin oppivelvollisuuslain mukaisten asuinkunnalle tehtävien ilmoitusten osalta ja opiskelijahuoltotyöhön osallistuvilta ohjaus- ja valvontavastuun toteuttamiseksi sekä opiskelupaikan osoittamista koskevien velvoitteiden hoitamiseksi. Myös erityisen tuen tarpeeseen liittyvää tiedonkulkua edistettiin. Lakiin ammatillisesta koulutuksesta lisättiin säännös koulutuksen järjestäjän velvollisuudesta arvioida oppivelvollisen erityisen tuen tarve perusopetuksen päättyessä voimassa olevan erityisen tuen päätöksen pohjalta. Koulutuksen maksuttomuuden pidentämiseen liittyvää päätöksentekomenettelyä muutettiin siten, että kaikki pidennysperusteet otetaan huomioon ainoastaan hakemuksen perusteella ja niin että maksuttomuuden pidentämisestä on mahdollista hakea vasta opintojen loppuvaiheessa maksuttomuuteen oikeuttavan ajan osoittautuessa riittämättömäksi. Oikeutta oppivelvollisuuslain mukaisiin majoitus- ja matkakorvauksiin laajennettiin siten, että oikeuden määrittelyssä otetaan matkan pituuden ohella huomioon myös päivittäisen koulumatkan kesto. Näin oikeus majoitus- ja matkakorvaukseen on myös silloin, kun kodin ja lähimmän soveltuvan oppilaitoksen välinen päivittäinen koulumatka nopeinta matkustustapaa käyttäen kestää yli kolme tuntia. (HE 54/2022 vp.)

Euroopan sosiaalirahaston rahoittaman Asteelta toiselle – tukena oppivelvollisen siirtymässä - hankkeen tavoitteena oli oppivelvollisuuden laajenemisen myötä opiskelun siirtymävaiheiden tukeminen ja koulupudokkuuden ehkäiseminen nuorten siirtyessä peruskoulusta toiselle asteelle, erityisesti ammattiopintoihin. Hankkeessa vastattiin oppivelvollisuuden laajenemisen mukanaan tuomiin muutoksiin ja haasteisiin erityisesti ohjauksellisesta, opiskelijahuollollisesta ja hallinnollisesta näkökulmasta. Tarkoituksena oli vahvistaa nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten osaamista siirtymävaiheen tukemisessa ja tuoda esiin nuorten näkökulmaa uudistukseen. Hankkeen tavoitteena oli myös selvittää, miten uudistus koetaan lappilaisissa peruskouluissa, oppilaitoksissa ja kunnissa hallinnoinnin ja monialaisen yhteistyön näkökulmista. Hanke toteutettiin Lapin yliopiston ja Lapin koulutuskeskus Redun yhteistyönä.

2. Tulokset

Selvitys perustuu laadullisiin, oppilaitosten ja kuntien ohjaushenkilöstön ja johdon sekä toisella asteella aloittaneiden nuorten teemahaastatteluaiaineistoihin. Perusasteen yläkouluissa opiskelevilta yhdeksäsluokkalaistilta aineisto kerättiin kirjoitelmien muodossa. Ohjaushenkilöstöön lukeutuu tässä selvityksessä perusasteen yläkouluissa, lukioissa ja toisen asteen ammatillisissa oppilaitoksissa työskenteleviä opinto-ohjaajia ja kuraattoreita. Johto viittaa puolestaan koulujen ja lukioiden rehtoreihin tai johtajiin sekä kuntien sivistyspalveluiden edustajiin.

Aineistonkeruu toteutettiin syksyn 2022 ja kevään 2023 aikana. Selvitykseen osallistui

- 56 yhdeksäsluokkalaista nuorta
- 29 toisella asteella opiskelun aloittanutta nuorta
- 12 ohjaushenkilöön kuuluvaa
- 9 rehtoria/johtavaa viranhaltijaa.

Osallistujat tulivat erilaisilta alueilta, sekä taajamista että haja-asutusalueilta, suuremmista ja pienemmistä oppilaitoksista tai yksiköistä, joissa toimintaa organisoidaan alueellisten -- erityispiirteiden nojalla eri tavoin.

Aineiston analyysi. Selvityksen aineisto koostuu 210 liuskasta litteroitua haastatteluaiaineistoa sekä 79 liuskasta oppilaiden kirjoitelmia. Aineisto analysoitiin sisällönanalyysin keinoin luokittelemalla ja teemoittelemalla.

2.1 Lappilaisten nuorten kokemuksia opiskelusta ja oppivelvollisuuden laajentumisesta perusasteella ja toisella asteella

Selvitystä varten haluttiin saada kuuluviin eri-ikäisten nuorten mielipiteet toiselle asteelle siirtymisestä. Aineistojen nuoret näyttäytyvät hyvin monimuotoisena ja erilaisissa elämäntilanteissa olevina opiskelijoina.

2.1.1 Peruskoulun yhdeksäsluokkalaisten opiskelukokemukset siirtymävaiheessa toiselle asteelle

Lappilaisilta peruskoulun 9. luokan oppilailta kerättiin tietoa kirjoitelmilla, joissa oli kaksi eri toteutustapaa. Ensimmäinen vaihtoehto oli kirjoittaa omista kokemuksista apukysymysten avulla. Toisessa vaihtoehdossa huomioitiin mahdolliset kielelliset vaikeudet, jolloin apukysymykset olivat selkokielisessä muodossa. Vastaajat saattoivat piirtää vastauksensa neljään ruutuun ja kirjoittaa kuvan alle muutamalla sanalla, mitä kuvassa oli. Kirjoitelmia kerättiin kolmelta paikkakunnalta, neljältä peruskoululta. Yhteensä vastauksia saatiin 79 kappaletta 56 nuorelta. Osa nuorista vastasi molemmilla tavoilla, siksi kirjoitelmia on vastaajia suurempi määrä. Kirjoitelmien tulokset kuvaillaan tässä

selvityksessä kirjoitelmia ohjaavien teemojen mukaan ryhmiteltynä. Tulosten tueksi tekstiin on sijoitettu esimerkinomaisesti sitaatteja kirjoitelmien alkuperäisteksteistä.

Hyvä tulevaisuuden koulupaikka. Pohdittaessa omaa hyvää tulevaisuuden koulupaikkaa nousivat nuorten vastauksissa selkeimmin esiin opettajiin ja opetukseen liittyvät asiat. Nuorten mielestä oli tärkeää, että olisi hyvät ja mukavat opettajat. Tuleviin opettajiin liittyviä toiveita olivat muun muassa ymmärtävä, luotettava ja tasa-arvoisesti ja hyvin kohteleva opettaja. Yhtenä vahvana teemana hyvään koulupaikkaan liittyen nousivat nuorten kirjoitelmissa esiin oppimisympäristöön, opiskeluun ja sosiaalisiin suhteisiin liittyvät vastaukset. Nuoret toivoivat, että tulevaisuuden opinnoissa olisi kiinnostavia oppiaineita, siellä saisi tehdä monipuolisesti asioita, opetus olisi hyvää ja oppilaitoksessa olisi turvallista olla. He toivoivat oppilaitokselta viihtyisyyttä ja hyvää ilmapiiriä, jossa jokainen saisi olla oma itsensä eikä ketään kiusattaisi. Myös opiskeluympäristöön ja tiloihin liittyvät asiat korostuivat ja niiden toivottiin olevan hyviä, siistejä ja viihtyisiä. Tuleviltä opinnoiltaan nuoret toivoivat, että heillä olisi mukavia kavereita. Siirtymävaihe toiseen asteen opintoihin näkyi nuorten kirjoitelmissa muun muassa siinä, että he toivoivat saavansa uusia kavereita opinnoissaan. Asuminen tuli myös selkeästi esiin pienempien paikkakuntien nuorten vastauksissa. He pohtivat mahdollista kotipaikkakunnalta pois muuttoa ja asuntolan ja asunnon mainitsi moni kirjoitelmassaan. Erona isomman kaupungin nuorten vastauksiin tässä voi näkyä se, että pienemmän paikkakunnan nuorista osa joutuu muuttamaan toiselle paikkakunnalle opintojen perässä. Toisaalta vain parissa vastauksessa toivottiin koulupaikan olevan lähellä kotikylää.

”Koulu, jossa on erilaisia ihmisiä ja kaikki voivat olla oma itsensä.”

”Hyvät kouluympäristö ja oleskelutilat.”

”Mukavia opiskelijoita, joista voisi saada kavereita.”

”Semmonen paikka, jossa saan opiskeltua hyvin ja asiat menis hyvin.”

”Opettajat kohtelevat oppilaita hyvin ja tasa-arvoisesti.”

Opiskelupaikkaan ja opiskelupaikan saamiseen ja valintaan vaikuttavia asioita. Nuorten kirjoitelmien perusteella suurin osa vastaajista katsoi, että tarvitaan hyvä keskiarvo ja arvosanat, jotta pääsee opiskelemaan toivomaansa oppilaitokseen. Toinen selvästi erottuva teema kirjoitelmissa olivat nuoreen itseensä liittyvät asiat ja asiat, joihin voi itse vaikuttaa. Oma motivaatio, oma unelma-ammatti ja mielenkiinto toivomaansa alaa kohtaan sekä omat harrastukset suuntasivat valintoja. Lukio-opintojen koettiin antavan lisää aikaa pohdinnalle, jos ei vielä tiennyt mihin haluaa hakeutua. Kirjoitelmissa mainittiin myös sellaisia ominaisuuksia kuin avoin mieli, rohkeus, yhteistyötaito, omaaloitteisuus ja aktiivisuus sekä itseluottamus ja into oppia uutta. Nuorten kokemusten mukaan opiskelupaikan saamiseen vaikuttavat peruskoulun päättötodistuksen keskiarvon lisäksi tarjolla olevat ja vapaat opiskelupaikat sekä oppilaitoksen hyväksyntä tai pärjääminen haussa ja mahdollisessa valintakokeessa. Moni nuori kirjoitti omilla vanhemmilla ja heidän työllään, kavereilla, opettajilla, läheisillä ja sukulaisilla olevan merkitystä tulevaisuuden opiskelualan valintaan. Raha nousi esiin muutamissa vastauksissa myös, vaikka kirjoitelman kirjoittajille toisen asteen opinnot ovat maksuttomat. Tämä voi liittyä siihen, että nuoren täytyy muuttaa pois kotipaikkakunnalta. Toisaalta asuinpaikka tuli tässä kohtaa esiin vain parissa vastauksessa, joten asia ei näyttänyt huolettavan vastaajia.

"Oma mielenkiinto ja paikansaamiseen vaikuttaa todistuksen keskiarvo ja koulun erilliset valintaperusteet."

"Siihen voi vaikuttaa se mikä sinua itseä kiinnostaa, voi vaikuttaa myös mitä vanhemmat tekee työkseen, kaverit vaikuttaa yleensä myös tosi paljon."

"Opiskelualan valintaan ja saamiseen vaikuttavat paljon mielenkiinnon kohteet, työmotivaatio, arvosanat ja joillakin myös ympäristö."

"Missä on hyvä, minkälainen ammatti kiinnostaa, tietääkö vielä mihin mennä niin voi mennä lukioon."

Opinnoissa menestyminen. Opinnoissa menestymiseen vaikuttavat nuorten mukaan suurelta osin oma mielenkiinto ja motivaatio ja halu opiskella, aktiivisuus sekä se, pääseekö opiskelemaan haluamiaan opintoja. Muutamissa kirjoitelmissa esiin nousi kavereiden tuki ja oppimisympäristön mielekkyys. Sosiaalisuutta ja sosiaalisia taitoja tarvitaan, sekä rohkeutta ja uskallusta. Nuoret toivoivat tulevalta oppilaitokseltaan hyviä opettajia, hyviä kavereita, hyvää ryhmää ja ryhmäyttämistä.

"Sosiaalisuutta, että saa kavereita."

"Jotta voi menestyä uudessa koulussa tarvitaan kiinnostusta ja motivaatiota. Tarvitaan taitoa tutustua uusiin ihmisiin ja saada uusia kavereita."

"Motivaatio ja mielenkiinto opiskeluun. Halu menestyä. Jaksaminen."

"Menestymiseen vaikuttaa miten asiat opetetaan ja onko oppiympäristö mieluinen."

Tuntemuksia peruskoulun päättymisestä. Peruskoulun päättymisen tuntui nuorista pääosin hyvältä ja mukavalta. Heistä tuntui kivalta päästä opiskelemaan haluamaansa alaa tai lukio-opintoja ja he suhtautuvat odottavaisin mielin peruskoulun jälkeiseen aikaan. Nuoret kirjoittivat, että peruskoulun päättymisen myötä aikuistuminen alkaa ja he pääsevät itsenäistymään ja siirtyvät elämässä eteenpäin. Toisaalta siirtymävaihe toiselle asteelle myös jännitti nuoria. Tiedon odottaminen uudesta oppilaitoksesta ja koulun vaihtaminen, kaveripiirin mahdollinen muutos ja arjessa tapahtuvat muutokset aiheuttivat jännitystä. Vaikka uusi elämänvaihe jännittää, pääosin nuoret odottivat sitä hyvillä mielin. Myös oman valinnan oikeellisuus tulevasta opiskelupaikasta ja opinnoissa pärjääminen pohditutti nuoria. Peruskoulun päättymisen voi myös ahdistaa ja hieman pelottaakin, sillä kaikki eivät vielä tiedä mitä haluavat tulevaisuudeltaan, nuorten pitää jättää tuttu koulu, tutut opettajat ja kaverit ja elämä voi muuttua suurestikin. Vain yhdessä kirjoitelmassa mainittiin oppivelvollisuus.

"Peruskoulun päättymisen on hyvä asia, koska saa itse päättää minne menee opiskelemaan ja pääsee itsenäistymään. Peruskoulun päättymisen on myös huono asia, koska on jo tottunut vanhoihin opettajiin ja kouluun."

"Hyvältä vaikka vähän jännittää tuleva. Tuntuu oudolta vaihtaa koulua ensimmäistä kertaa ja tutustua uusiin ihmisiin."

”Peruskoulun päättyminen on pitkään odotettu asia, mutta se jännittää tosi paljon, koska sen jälkeen on kyseessä elämän suuret valinnat siitä, että mitä haluaa isona tai miten haluaa edes alkaa sekä että mikä on isona eli unelma ammatti kohti suunnitelmia.”

”Pidän siitä, että peruskoulu päättyy, ja pääsee eteenpäin. Toisaalta se myös vähän jännittää, koska ei tiedä mihin kouluun pääsee ja onko siellä tuttuja.”

Tulevaisuuden valinnat. Omaan tulevaisuuteen liittyvien valintojen osalta kirjoitelmissa korostuivat selvästi toisen asteen oppilaitoksen valinta lukion ja ammatillisen koulutuksen välillä ja ylipäätään se, mitä alaa haluaa opiskella ja minkä toivoisi olevan oma tuleva ammatti. Myös muutto pois kotipaikkakunnalta tuli pienempien kuntien nuorten kirjoitelmissa esiin. Nuoret pohtivat kirjoitelmissa heidän tekevän peruskoulun ja toisen asteen opintojen siirtymävaiheessa isoja valintoja. Toisilla valinta on selvempi, kun taas toiset eivät vielä tienneet, mitä haluaisivat opiskella. Useammassa kirjoitelmassa tuli esiin se, että nuoret kokevat heidän joutuvan tekevän aivan liian isoja päätöksiä varsin nuorena. Vaikka toisen asteen opintoihin haku voi aiheuttaa nuorille paineitakin, kirjoitti moni, että onneksi alaa voi vaihtaa tai opiskella lisää myöhemminkin. Osa pohti kirjoitelmissa jo opiskelun jälkeistä elämää, omaa tulevaisuuttaan, uraan liittyviä valintoja ja tulevaa työtään.

”Mihin kouluun mennä, mihin ammattiin, muuttaako pois.”

”Yleensä valitaan opiskelupaikkaa. Haluaako itse ammattikouluun vai lukioon. Valita jääkö syntymäpaikkakunnalle vai lähteekö muualle.”

”Nuoret tekevät suuri valintoja tulevaisuudesta ja tulevasta työstä. Tietenkin myös tulevasta opiskelupaikasta. Olemme aika nuoria tekemään suuria päätöksiä, mutta luulen että suurin osa pystyy kuitenkin tekemään nämä päätökset.”

”Nuoret tekee todella isoja valintoja huomioiden, että olemme 15-16 vuotiaita ja pitäisi jollain tavalla tietää siitä mikä haluaa olla isona mutta onneksi vaihtoehtoja on paljon.”

”Nuoret päättää tulevaisuudesta tässä vaiheessa.”

Onnistunut siirtymävaihe. Nuorten kirjoitelmien perusteella onnistunut siirtymävaihe koostuu siitä, että nuoret hakevat ja pääsevät haluamiinsa toisen asteen opintoihin. He kirjoittivat peruskoulun hyvillä arvosanoilla olevan suuri merkitys tässä. Moni nuori nosti esiin sen, että on tärkeää sopia ja puhua vanhempien kanssa asiasta eli vanhempien tuki omissa valinnoissa koettiin tärkeäksi. Pienempien kuntien nuorten kirjoituksissa mainittiin myös asunnon saaminen ja muuton onnistuminen, jos nuori joutuu muuttamaan toiselle paikkakunnalle opintojen perässä. Nuoret kirjoittivat riittävän tiedon saamisen olevan tärkeää onnistuneen siirtymän toteutumiseksi. Myös henkinen kasvu ja itsenäistyminen sekä omat toiveet ja motivaatio mainittiin useammassa kirjoitelmassa.

”Asia pitää olla sovittu vanhempien kanssa ja tietoa on pitänyt löytyä.”

”Hyvät peruskoulu arvosanat. Hakea haluttuun kouluun/kouluihin. Muuttaa jos muuttaa onnistuneesti.”

”Päässyt haluamaan kouluun, saada hyvä keskiarvo, kasvaa henkisesti.”

”Siirtymävaiheessa kerrotaan laajasti mihin voit hakea ja miettimisaikaa on tarpeeksi.”

Yhteenveto. Yhteenvetona voidaan todeta, että yhteisöllisyys on nuorille tärkeää ja he haluavat olla osa sosiaalista yhteisöä ja saada kavereita tulevissa opinnoissaan. Nuorten kirjoitelmien perusteella virallisen tiedon lisäksi myös perheellä, ystävillä ja muilla läheisillä on iso merkitys nuoren pohtiessa tulevaa koulutuspolkuaan. Nuoret odottivat pääosin innolla uutta elämänvaihetta ja itsenäistymistä ja toivoivat oppimisen olevan toisen asteen opinnoissa toiminnallista ja mielekästä.

2.1.2 Toisen asteen opiskelijoiden opiskelukokemukset lukiosta tai ammatillisesta koulutuksesta

Lappilaisia toisella asteella opiskelevia nuoria haastateltiin ryhmähaastatteluisissa (N=7). Haastateltuja nuoria oli yhteensä 29. Haastatteluisissa he kertoivat opiskelukokemuksistaan peruskoulun päättövaiheessa ja toisen asteen opintojen alussa. Haastatteluihin osallistui opiskelijoita neljältä ammatillisen koulutuksen alalta ja kolmesta lukiosta. Osa opiskelijoista oli suorittamassa kaksoistutkintoa ammattilukiolaisina. Opiskelijat tulivat eri puolilta Lappia, joten he asuivat joko asuntolassa, omassa asunnossa tai kotona. Nuorilta saatiin opiskelusta ja toisen asteen siirtymästä arvokasta kokemusasiantuntijatietoa, jota voidaan viedä sekä peruskoulun että toisen asteen toimijoille.

Haastattelujen tulokset kuvaillaan tässä selvityksessä haastatteluteemoihin ryhmiteltynä. Tulosten tueksi tekstiin on sijoitettu esimerkinomaisesti muutamia sitaatteja haastattelujen alkuperäisilmauksista. Vastaajat on koodattu kirjaimin ja numeroin. Alla olevassa taulukossa on nähtävillä koodien selitykset.

Taulukko 1 Toisen asteen opiskelijoiden tunnistheet

L/A/LA	lukiolainen/ ammatillinen opiskelija/ ammattilukiolainen
B-H	lukio tai jokin ammattiala
1-7	vastaajan numero ryhmähaastattelussa

Siirtymävaiheen valmistelut ja päätökset tulevasta alasta. Opiskelijoilta kysyttiin, millä tavalla oppivelvollisuuden jatkumista käsiteltiin peruskoulun päättövaiheessa 9. luokalla. Oppivelvollisuuden laajentuminen 18 ikävuoteen ei ollut ollut voimakkaasti esillä peruskoulun ohjauksessa. Opiskelijoille oli kerrottu, että koulutus muuttuu ilmaiseksi ja että uudistuksen jälkeen toisen asteen koulutuksessa opintojen jatkaminen tulee pakolliseksi. Maksuttomuus koettiin opiskelijoiden keskuudessa hyvänä, mutta toiveena oli, että pakollisuus ei muuttaisi toista astetta samanlaiseksi kuin peruskoulu, vaan toinen aste pysyisi suhteellisen vapaana.

LB1: Joo, mulla on ihan sama just se, että tää on ilmasta, niin se on kaikille tasavertaa. Että ei tarvi miettiä sitä, että ku lähtee lukioon, että onko varaa vaikka oppikirjoihin tai tietsikkaan, että se on kyllä ihan kiva, että on kaikkia mietitty tasapuolisesti. Se ehkä, että tää toinen aste, että sitä ei lähettäis enempää rajottaan tai sillee kuitenkin että pysyis suht vapaana tää toinen aste. Että ei muuttuis samanlaiseks ku peruskoulu.

AE3: Meille kerrottiin silleen, että se meidän yläasteen opo sano, että jos teillä ei tuu paikkaa, niin sille voi soittaa, niin hän varmaan voi auttaa.

Opiskelijoiden kokemukset saaduista ohjeista olivat hyvin vaihtelevia. Monilla opiskelijoilla oli kokemuksia siitä, että opettajat eivät osanneet kunnolla ohjeistaa, mitä uudistus tuo mukanaan. Vaikutti siltä, että opettajillekin uudistuksen vaikutukset olivat epäselviä.

LAF1: me oltiin se ensimmäinen ryhmä, joka alotti tuon oppivelvollisuuden niin silloin se oli vähän semmosta sekalaista, että kukaan ei tiennyt mitään, opettajatkin oli vähän sekasin, että mites nytten menee.

Opinto-ohjaajien ohjauksessa eri paikkakunnilla oli suuria vaihteluja. Joku opinto-ohjaaja oli opiskelijoiden yksilöllisten tarpeiden pohjalta selvittänyt toisella asteella opiskelua, kuten kaksoistutkintoon liittyviä asioita ja pitkänmatkalaisten tukea. Monet olivat saaneet opinto-ohjaajalta myös henkilökohtaista ohjausta useita kertoja, jos tulevan alan valinta oli vaatinut pohdintaa. Toisaalta jollain toisella paikkakunnalla opiskelijat eivät saaneet kunnolla tietoa KELA:n tuesta, toiselle paikkakunnalle muuttoon liittyvistä asioista tai kaksoistutkinnosta. Joillakin opiskelijoilla oli myös kokemus, että oman paikkakunnan lukiota tuotiin korostetusti esiin hyvänä vaihtoehtona.

LAF3: sitten omon tunneilla tämmösiä pitkänmatkalaisen tukiasioita ja tässä kaksoistutkinnossakin, että miten ne menee, ne materiaalit jakautuu, niin kyllä se sitten aina selvitti niitä sitten muualta, aina sai tarkan tiedon myös koulun puolelta että ei itte tarvinnu oikeestaan mitään selvittää.

LH1: Ja sitten, kyllähän sitä lukiota käytiin läpi, mutta esimerkiksi, ku mie ja X ollaan kaksoistutkintolaisia, niin ei meillä kaksoistutkinnosta puhuttu, ku ehkä yhdellä tunnilla viitisen minuuttia, eikä meille muuta olla sanottu siitä.

AG4: Joo. Se pietti niitä (henkilökohtaisia ohjauksia), mie kävin siellä useamman kerran, kun mie en tiennyt aluksi, mihin mie hain. Se pietti niitä monta kertaa, noin kolme kertaa kävin siellä.

Siirtymävaihetta oli valmisteltu monin eri tavoin sekä virallisesti oppilaitosten ohjaamilla tavoilla että epävirallisesti muun muassa perhe- ja ystäväverkostoissa. Oppilaitokset olivat järjestäneet toiselle asteelle suuntautuvia tutustumiskäyntejä ja työpajoja. Ammatilliset tutoropiskelijat esittelivät eri aloja ja kertoivat kokemuksistaan. Opinto-ohjauksen tunneilla saatiin tietoa tulevista koulutusaloista, ammatinvalintatesteistä tehtiin ja opinto-ohjaajat antoivat henkilökohtaista ohjausta alan valinnassa.

LB2: Se meni aika nopeasti. Aika sillä lailla helposti tapahtu ja ei siinä ollu mittään semmosia haasteita taikka mittään semmosta. Koulussa sillon haettiin, ku täytettiin ne siellä tietokonneella ja pistettiin vaan sinne menemään hakemukset.

LAH2: Mehän käytiin ammattioppilaitoksessa tutustumassa. Meillä oli semmonen päivä, vähän niinkö pajapäivä, että ne oli tehny semmoset pajat koululle, ja sitte siellä oli aina jotaki pikkuhommaa siellä pajoilla ja tutustuttiin siihen alaan.

Useat opiskelijat kertoivat myös saaneensa tietoa kiinnostavasta alasta omilta sisaruksiltaan tai kavereiltaan. Myös kesätöihin pääseminen ennen toiselle asteelle siirtymistä vahvisti päätöstä tietystä alasta.

LAH2: No, mie menin pintakäsittelyalalle, että mie olin viime kesänä semmosella rakennusfirmalla töissä, niin siinä mie vähän varmistin sen oman kuvani, että tätä mie haluan lähteä nyt opiskelemaan.

Opiskelijoiden vastaanotto toisella asteella ja ryhmäytyminen. Toisella asteella suurin muutos oli sähköisten järjestelmien käyttö opiskelussa. Niiden käyttöönottoaminen jännitti. Järjestelmiin ja sovelluksiin perehdyttämiseen oli sekä lukioissa että ammatillisessa koulutuksessa omat opintojaksosensa, jotka koettiin perinpohjaisina ja tarpeellisina.

LAH1: No, minulla ainaki se suurin asia, mitä mie ekoina päivinä pelkäsin, oli tuo sähkönen oppimisjärjestelmä, ku meillä on iPadit, mutta sitte meillä oli ekassa jaksossa kolme vai neljä tuntia tieto- ja viestintätaitoa, TVT:tä. Siellä käytiin aivan juurta jaksaen, että miten se padi toimii ja miten tehtävät tehdään ja näin, että se huoli tosi nopeasti hälveni.

LB2: No sillan ko kaikki siirty kirjasta ja kaikesta paperityöstä sähköseen materiaaliin, niin se oli ainaki mulle varsinki matikassa semmone, tosi hidasta. Se oli kunnon työmaa. Mutta kyllä siihen sai sitte, kaikki kyllä opetettiin ihan perin pohjin ja hyvin, niin kyllä se on ainaki nyt luonnistunu.

Eri oppilaitosten opettajissa oli eroja sen mukaan, kuinka hyvin he huomioivat uudet vasta opintojensa alussa olevat opiskelijat. Toiset opettajat ottivat huolehtien vastaan, toiset eivät opastaneet ollenkaan.

LAF4: No mun mielestä ne opettajat niinku yritti kuitenkin parhaansa mukaan ottaa meidät silleen vastaan että meille tulis heti semmonen olo että tää on niinku hyvä paikka --- joistaki opettajista tuli semmonen olo että ne ei ees niinku tiiä minkä ikäsiä me ollaan.

Erään pienen lukion opettajat koettiin helposti lähestyttäviksi, eikä salassapito-ongelmia ollut. Toisen suuren lukion opettajien vuorovaikutus taas oli opiskelijoiden mielestä peruskouluun verrattuna vähäisempää, ehkä juuri sähköisistä etukäteen strukturoiduista materiaaleista johtuen. Monet tehtävät olivat monivalintatehtäviä, joista tuli myös heti pisteytys ja ne vaikuttivat kurssiarvosanaan. Se pisti opiskelijat tekemään kotitehtävät huolellisesti, mutta aiheutti myös stressiä.

LB2: No mun mielestä (vuorovaikutus opettajien kanssa on) ainaki vähentyny, tai että ne ei opettajat enää niin paljo kysy suullisia kysymyksiä. Et ne on lähinnä ne kysymykset on siellä tehtävien muodossa netissä. Sieltä X-oppimisympäristöstä, niin sieltä näkee sen, mikä se on se... edistymisprosentti.

LB1: Joo, se kuin paljo on menny oikeen ja väärin tehtäviä, niin sitte se antaa arvosanan siitä kokonaisuudesta.

LB2: Se on aika stressaava.

Lukiolaisten kokemukset ryhmästä vaihtelivat. Pienissä lukioissa ryhmät olivat kiinteämpiä kuin isoissa, joissa ryhmien kokoonpano saattoi vaihdella eri kursseilla. Lukioiden opetusmenetelmillä oli merkitystä vuorovaikutuksen määrään ja laatuun. Yhdessä lukiossa vuorovaikutukseen oppimisen edistäjänä ja työelämävalmiuksien tuottajana kiinnitettiin erityistä huomiota. Se oli tuotu esiin myös opiskelijoille tietoisesti hyvänä opiskelumenetelmänä.

LH3: Nii, ja sitte jos tehhään tehtäviä, niin saahaan valita, että tehhäänkö vaikka parin kanssa tai yksin.

LH4: Ja matikassa ainaki, no, te ette oo nyt pitkässä matikassa, mutta pitkässä matikassa me monesti tyttöjen kanssa vaikeita juttuja tehhään yhdessä. Ja ku mejän luokka on sillai kuitenkin yks yhteinen porukka, että autetaan toisia.

LAH2: Ja sitte se on myös minusta tosi hauskaa täällä, koska yläasteella tunneilla et oikeestaan saanut puhua sen kaverin kanssa.

LAH1: Nii, et pittää olla hiljaa ja tehä vaan.

LAH2: Joo, vaan sitte täällä opettajat sanoo välissä, että no, puhu sen kaverin kanssa tästä, että keskustelkaa jotaki.

LAH1: Sitte, ku puhuu toisen kanssa, oppii sitä kommunikointia. Sitte työelämässä, jos sie et tiiä jotaki, siehän kysyt joltaki sitä apua. Mut jos sie oot aina vaan ”yksin pitää selvittää kaikki”, sulla voi mennä monta tuntia selvittää se asia, ku sä oisit voinu kahessa minuutissa kysyä joltaki muulta.

Keskinäistä kiusaamista ei yhdessäkään haastatelluissa lukion tai ammatillisen koulutuksen ryhmissä tunnistettu olevan. Jonkin verran oli kokemusta huonosta tai häiritsevästä käyttäytymisestä, mutta se ei kohdistunut toisiin oppilaisiin.

K: Onko mitään semmosta keskinäistä pilkkaamista tai semmosta?

AG3: Ei.

AG1: Ei tietenkään.

AD2: No on ehkä ollu vähän hankaluutta siinä ryhmässä olemisesta joittenkin osalta. Et on saatettu vähän pelleillä turhia asioita --- niin kyllähän siitä sitte kaikki kärsi ---

Tuen saaminen ja vastaanottaminen. Opiskelijoiden kokemukset peruskoulussa annettavasta tuesta vaihtelivat. Tukea oli saatavilla, jos sitä otti vastaan. Opiskelijat kokivat, että oli omasta motivaatiosta kiinni, ottiko tukea vastaan vai ei. Jossain haastattelussa tuotiin esiin, että osa nuorista ei ole yhtään motivoitunut käymään koulua, koska ovat vielä henkisesti kypsyttömiä, eivätkä jaksaa ajatella vielä

tulevaisuusorientoituneesti. Murrosiässä ei haluta vielä puhua aikuisille ongelmista esim. omassa perheessä, eikä siksi saada apua ja käyttäydytään huonosti.

AE4: Mie nukuin aika paljon tunnilla yläasteella. Tai ihan hyvät tuet kai siinä tuli sitte.

K: Puuttuko siihen sun nukkumiseen kukaan?

AE4: Kyllähän se herätteli siinä aina välillä.

K: No ohjasko se erityisopettajalle sua?

AE4: Ei. Tai ohjas. En mie tiä.

K: Mutta sie et kiinnostunu semmosesta?

AE4: En.

AG3: Jos (peruskoulussa) apua ois tarvinnu niin kyllä sitä olis saanu.

*AD2: Monilla niistä ei ole yhtään kiinnostusta siihen, ne käy vaan koulussa, koska on pakko.--- -
-- 15-16-vuotiaat ei vielä halua aikuisille asioista puhua, niin sitte ne ei myöskään voi saaha
apua niihin ongelmiin. Ja sitte ne käyttäytyy huonosti.*

Siirtymävaiheen tiedonsiirto ei aina toiminut. Yksittäisen haastateltavan kokemusten mukaan tieto hänen lukivaikeudestaan ei välittynyt toiselle asteelle ammatilliseen koulutukseen. Yhteishakulomakkeessa oli kohta, johon tieto lukihäiriöstä merkittiin, mutta kuitenkin syksyllä opiskelijan oli itse oltava aktiivinen ja toimittaa erityisopettajalle lukiossa tehty laaja lukikartoitus. Erityisopettaja oli myös syksyllä tehnyt kaikille opiskelijoille seulontatestejä, jossa lukivaikeus oli tullut esiin. Haastattelua tehdessä opiskelijan tukijärjestelyt oli jo saatu kuntoon. Yksittäisen oppilastapauksen pohjalta ei voida vetää johtopäätöksiä, mutta edellä mainitussa tapauksessa yhteishakulomakkeen vastaanottanut henkilö ei ilmeisesti ollut huomannut välittää tietoa lukivaikeudesta eteenpäin.

LAF1: mulla on lukihäiriö ja siihen tarvii apua, niin se ei siltikään se tieto ei, tuntu että se ei välittyny tänne. Sitten joutu ite sitä selvittää. --- Täällä tehtiin niinku ne testit mut sitten mulla oli, lukiosta tehtiin semmonen laajempi kartotus että sen mie annoin sitte erityisopettajalle.

Eräällä paikkakunnalla oli tehty rakenteellisen tason opiskelijoita tukeva opintojärjestely. Kaksoistutkinnon aloittaneet tekivät ensimmäisen vuoden kokonaan lukio-opintoja kotipaikkakunnan lukiossa ja vasta seuraavana vuonna mukaan tulivat myös ammatilliset opinnot, jotka vaativat eri paikkakunnalla asumista. Tämä oli hyvä esimerkki paikallisen lukion ja ammatillisen koulutuksen yhteistyöstä.

Kokemukset toisen asteen opiskelutavoista ja niiden oppimista vahvistavasta luonteesta vaihtelivat. Jossakin lukiossa haastateltavat kokivat, että opiskelutavat olivat muuttuneet suorituspainotteisemmiksi ja suhde opettajiin etäisemmäksi kuin perusasteella. Syynä tähän nähtiin digitaaliset opiskelujärjestelmät. Toisessa lukiossa puolestaan opiskelijat kokivat, että lukio-opinnoissa opastetaan ja annetaan mahdollisuuksia käyttää vaihtoehtoisia opiskelumenetelmiä, jotka antavat liikkumavaraa valita itselle sopivia opiskelutapoja. Digitaaliset sovellukset olivat toimivia ja helpottivat opiskelua. Opettajien koettiin rohkaisevan opiskelijoita keskinäiseen vuorovaikutukseen ja heille annettiin vaihtoehtoisia tapoja tuoda osaamisensa esiin.

LAH2: Joo, se on minusta tosi hyvä, et ne laitetaan sinne xx-sovellukseen, eikä niitä pidä ite kirjottaa aina, koska esimerkiksi, koska mie olen tosi hias kirjottaa, niin mie en pystyny keskittyä esimerkiksi yläasteella siihen, että opettaja selitti siellä ja kirjotti ja näin, ja sitte..

LH4: Mie ruukaan tehdä kuitenkin matikan tehtävätki paperille, se on jotenki mukavampaa.

LAH2: Nii, et just saa valita tuollai. Ja sitte täällä on tosi hyvä, että jos ei vaikka heti tajua jotaki asiaa, niin opettajat tosi mielellään auttaa, ja sitte, jos ne huomaa, että jossaki jää vähän jälkeen, niin ne tosi hyvin ottaa siitä kopin ja kyssyy, että tarviiko apua ja näin.

Ammatillisessa koulutuksessa työharjoitteluiden myötä vahvistetaan opiskelijoiden osaamista ja työelämäyhteyttä. Jotkut opiskelijat kokivat ammatillisten opettajien tehtävänannot työharjoitteluun epäselviksi. Myös tehtävien palautuspäivät olivat epäselviä ja tietoa oli vaikea saada. Opiskelijat kokivat, että varsinkin opintojen alussa ohjeiden pitäisi olla tarkkoja.

LAF3: menin X-paikkakunnalle sitten siksi harjoitteluksi, niin ei mulle ainakaan sanottu, tai minä en ainakaan millään tunneilla kuullut - minut voi nyt korjata, jos minä en ole vaan kuunnellut oikein - että mitä liitteitä mun pitää sille työpaikkaohjaajalle antaa siellä, sitten mulle oltiin vaan siinä alotuskeskustelussa, että sinähän olet toimittanut nämä ja nämä ja nämä paperit, minä että: -No juu, en ole toimittanut.

LAF1: Esimerkiksi ei ainakaan sillä syksyn jaksolla tullu mitään viestiä opettajilta, että muistakaa palauttaa tämä tähän päivään mennessä, silleesti kummiski kun oli ensimmäinen jakso, melkein heti ku koulu alko...

Yleinen kokemus oli, että niin lukioissa kuin ammatillisessakin koulutuksessa omat kiinnostuksen kohteet pääsivät enemmän esiin kuin perusasteella. Lukiossa voi pakollisten kurssien jälkeen valita aineita tai ottaa samasta aiheesta syventävän kurssin. Ammatillisten opiskelijoiden mielestä ammatilliset opinnot olivat koulutuksen parasta antia. Yleisaineiden (YTO) tarpeellisuus osin ymmärrettiin, mutta osin ne koettiin turhana.

AE2: No kyllä mukavaa on se, ku pääsee ajamaan niillä kaikilla koneilla täällä. Minusta on ehkä vähän liikaa niitä (YTO-aineita). Tuo yhteiskuntaoppi on silleen aika turha, ku aika paljon niissä käyvään tommosia peruskouluasioita, kerrataan niitä samoja asioita, niin jos siellä peruskoulussa on vähänkää kuunnellu, niin ei niitä tartte mihinkää.

AE5: Ja YTOista en tykkää.

Joidenkin mielestä ammatillisia sisältöjä käsittelevillä teoriatunneilla samoja asiasisältöjä käsiteltiin liikaa. Opetus tuntui liian opettajajohtoiselta. Opiskelijat kertoivat, että tunneilla opiskellaan liian paljon kuuntelemalla ja pakotetaan kirjoittamaan muistiinpanoja, tiettyjä lauseita. Opiskelijat toivoivat, että opiskelu olisi toiminnallisempaa. Lukioissa koeviikot koettiin rankkana. Toisaalta jotkut opettajat paloittelivat tehtäviä pitkin kurssia, mikä helpotti koeviikkoja. Lukioissa oli myös mahdollisuus erityisjärjestelyihin, kuten erilliseen koetilaan. Työssäoppimisjaksot olivat ammatillisten opiskelijoiden mielestä kaikkein mielenkiintoisimpia opintojen osia.

LAF4: No tykkään, no työharjoittelu on ihan mukavaa aina kun pääsee sinne sitten niis on vähän niinku sellasta (taukoa) siitä opiskelusta ja saa sitten niinku näyttää sitä omaa

osaamista --- ja no mä en tykkää oikein niinku käydä tunnilla semmosia asioita läpi joist on puhuttu jo monta tuntia.

LAF2: No just tykkään siitä, kun paljon käytäntöä, ja sitte pääsee porukan kans tekemään ryhmätöitä ja vähän silloin kun on omatoimisempaa.

LC2: Mut me ollaan joittenkin, esim. äikässä ollaan tehty silleen, että meil on arvioitavia tehtäviä, jotka korvaa sitten sen kokeen, että ei oo äikästä koetta koeviikolla.

Opiskelijoilta tiedusteltiin, onko heillä tietoa, mitä tapahtuu, jos haluaa tai joutuu toisella asteella keskeyttämään opinnot. Heille oli kerrottu TUVA:sta, uudesta tukimuodosta, joka otettiin käyttöön korvaamaan kymppiluokkaa ja VALMA-opetusta oppivelvollisuuden laajennuttua.

Joillakin opiskelijoilla oli jo omakohtaista kokemusta siitä, että oli huomannut olevansa väärällä alalla. Silloin ammatillinen opinto-ohjaaja ja opettaja olivat ohjanneet harkitsemaan TUVA-opintoja ja miettineet sopivampaa alaa opiskelijan kanssa. Opiskelijoilla oli myös kokemuksia siitä, että jos jää pois opinnoista, koulussa ohjataan tuen tarpeen mukaan. Yksi vaihtoehto oli kuraattorin kanssa keskustelu. Kuraattorin kautta saatettiin myös ohjata Edurolle, jossa saa keskusteluapua ja oman tulevaisuuden pohdintaan.

AD2: No aluks vähän niin ku jättäydyin pois, mutta sitte minut ohjattiin kuraattorille. No sen kans puhuin. Ja sitte se ohjasi minut Edurolle päin. Joo, mie olin kolmessa eri ns. ohjelmassa mukana. Ja sitte sieltä sain kaiken mahdollisen, mitä niillä hetkillä tartti. --- No siis, no ensinnäki se keskustelu, mutta sitte myöski se, että oli aikuisia auttamassa minua, että mitä mie alan tekkeen, ja tukiasioissa.

Yhteenveto. Yhteenvetona voidaan todeta, että haastateltujen opiskelijoiden motivaatio ja opintoihin sitoutuminen vaihtelevat ikäluokan sisällä paljon. Myös opettajien pedagogisissa ratkaisuissa ja ohjauksessa on suuria eroja sekä yksilöllisellä että yksikkötasolla. Suomessa opettajien asema on perinteisesti autonominen eikä rakenteellisia, koko yhteisöä ohjaavia toimintavelvoitteita juuri ole. Oppivelvollisuuden laajentuminen 18 ikävuoteen ei näkynyt paljonkaan opiskelijoiden elämässä käytännön tasolla. Lukion muuttuminen maksuttomaksi oli suurin konkreettinen muutos, joka haastatteluissa tuli ilmi.

Näiden haastattelujen perusteella on myös näkyvissä, että oppilaitoksissa oppimisen tukea on tarjolla, mutta kaikki eivät ole valmiita ottamaan tukea vastaan. Kyse voi olla yksilöllisistä elämäntilanteista, mutta toisaalta voisi ajatella, että toimivia tukitoimia olisivat ennalta ehkäisevät toimet, joilla opiskelijoiden tulevaisuusorientaatiota ja sitoutumista kouluyhteisöön voitaisiin vahvistaa.

2.2 Oppivelvollisuuden laajentuminen ohjaushenkilöstön ja johdon näkökulmasta

Ohjaushenkilöstölle ja johdolle tehtiin puolistrukturoituja teemahaastatteluja, joissa kysyttiin näkemystä uudistuksesta, pyydettiin kuvaamaan omaa kokemusta uudistuksen toimeenpanosta sekä kertomaan muutoksista omassa työssä tai tehtävissä. Keskeisiä teemoja olivat siirtymävaiheisiin liittyvät käytännöt, niissä tehtävä moniammatillinen yhteistyö ja tiedonsiirto sekä yhteistyö nuorten huoltajien kanssa. Haastattelut kestivät keskimäärin 46 min ja tuottivat yhteensä 141 A4-liuskaa

tekstiä. Aineiston sisällönanalyysi tehtiin NVivo -ohjelmiston avulla. Analyysin tulokset on jäsennetty tässä raportissa kahteen osaan, joista ensimmäinen keskittyy haastateltujen ammattiryhmien, opinto-ohjaajien, kuraattoreiden ja johdon kokemuksiin uudistuksesta ja sen toimeenpanosta. Toinen osa keskittyy haastateltavien kuvaamiin, nuorten siirtymävaiheeseen liittyviin käytäntöihin ja niihin tulleisiin muutoksiin.

2.2.1 Kokemuksia oppivelvollisuuden laajentumisesta

Lappilaisten opinto-ohjaajien, koulukuraattorien sekä oppilaitosten johdon kokemuksissa oppivelvollisuuden laajentuminen näyttäytyy uudistuksena ristiriitaisena. Suurin osa ohjaushenkilöstöstä ja johdosta piti uudistuksen tavoitteita sinänsä hyvinä ja tärkeinä, mutta se, miten uudistus on käytännössä toteutunut, jakaa jonkin verran mielipiteitä.

Opinto-ohjaajat. Haastatelluista ammattiryhmistä opinto-ohjaajat suhtautuivat oppivelvollisuuden laajentumiseen kriittisimmin. Opinto-ohjaajat pitivät sinällään uudistuksen tavoitteita tärkeinä, kuten koulupudokkuuden ja syrjäytymisen ehkäisyä sekä tasavertaisempia mahdollisuuksia kouluttautua, mutta toivat esiin myös monia ristiriitoja, ”kolikon toisen puolen”, joita uudistukseen liittyy. Toiselle asteelle hakeutumisen velvoite ei sinällään takaa opintoihin kiinnittymistä, jos opiskelu ei syystä tai toisesta innosta. Hakeutumisen velvoite aiheuttaa myös sen, että vahvaa tukea tarvitsevat ja koulukunnottomat nuoret siirtyvät yhtä lailla toiselle asteelle, mikä edellyttää heidän tukimuotojensa vahvistamista myös lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa. Lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa koetaan, ettei osalla opiskelijoista ole riittäviä valmiuksia kiinnittyä opintoihin ja suoriutua niistä.

Ite oisin kohistanu ehkä ne eurot vähän toisella tavalla. Ja oisin toivonu että perusopetuksen puolella olis jo, pienemmät ryhmät et siellä ois annettu sitä erityisopetusta ja tukea riittävästi ja sitte tämän päivän sanahan on siedätyshoito. Elikkä nythän meille puskee peruskoulun puolelta aika tavalla opiskelijoita ketkä on hyvin vahvasti tuettuja ja he tulee lukioon. --että joskus jonkun pitäis vain sanoa se rohkeesti se sana että tiiätkö tällä menolla tää ei onnistu--.

(opo, toinen aste)

Osalla nuorista kyse on oppimisen haasteista, osalla taas kehitykselliseen vaiheeseen ja ikään ja kehitysvaiheeseen kytkeytyvistä heikoista valmiuksista aloittaa opinnot esimerkiksi uudella paikkakunnalla kaukana kotoa. Etenkin haja-asutusalueilta nuoret voivat joutua muuttamaan jo hyvin varhain toiselle paikkakunnalla aloittaakseen opinnot itseä kiinnostavalla koulutusalueella. Vaihtoehtoiset yksilökohtaiset ratkaisut siirtymävaiheissa ovat kapeutuneet koulutukseen hakautumisvelvoitteen myötä, kun välivuotta tai taukoja opiskelusta ei voi pitää, vaikka haluamaansa koulutukseen ei tulekaan valituksi. TUVA-koulutuksen paikoista on tullut kysyttyjä, eikä niitä riitä kaikille.

Miusta se on onnistunu se ajatus, että oltas nuorten elämässä läsnä ja ei annettas heidän pudota tuossa nivelvaiheessa. Että pyrittäs siihen, et kaikki saa sen toisen asteen tutkinnon vähintään. Et se on hyvä asia ja se, että on nuo oppivelvollisuuskoordinaattorit, jotka koordinoi sitä tilannetta et on kuitenkin kaikkiin kuntiin nimetty henkilö, jonka vastuulla on ne nuoret, jotka siellä on oppivelvollisia. Ehkä se epäonnistuminen sit liittyy jollakin tavalla resursointiin, et kun juuri sitä TUVA-tilannetta kuvasin, et kun ei siellä ole paikkoja. Ja nyt kun ne TUVA:laiset, niit on

[alueella] yli 100 ja kun heille pitäis saaha paikka tutkinnossa ja sit sielt on tulossa ysiluokkalaiset. Niin sitten myös se paikkojen määrä ja sen keskustelun käynti, että miten varmistetaan, että ne kaikki TUVA:laiset ja kaikki ysiluokkalaiset saa ne opiskelupaikat.--

(opo, toinen aste)

Opinto-ohjaajien mukaan toisen asteen opintojen maksuttomuus näyttäytyy niin ikään ristiriitaisena. Toisaalta sen ajatellaan lisäävän tasavertaisuutta nuorten kesken, kun esimerkiksi oppikirjojen hankinnasta ei tule vähävaraisissa perheissä opintojen estettä. Toisaalta etenkin pienillä paikkakunnilla lukioissa oppimateriaalit ovat jo pitkään olleet käytännössä maksuttomia tai sähköisiä, joista ei aiheudu kuluja opiskelijoille. Uudistuksen alkumetreillä on myös tullut luokissa ja oppilaitoksissa tilanteita, joissa osalle oppilaista oppimateriaali on maksutonta, osalle ei, ja toisinaan nuoret ovat saattaneet olla jopa sisaruksia.

Yleisesti ottaen juuri opinto-ohjaajat ovat toteuttaneet uudistuksen käytännön tasolla ja kokeneet roolinsa uudistuksen toimeenpanossa keskeiseksi. Etenkin pienemmissä kouluissa ja lukioissa työ on koettu itsenäiseksi, joskus yksinäiseksi, jos kollegaa ei ole tai he ovat kaukana. Sekä pienissä että isoissa oppilaitoksissa opojen välisen yhteistyön merkitystä uudistuksen toimeenpanossa ja uusien käytäntöjen kehittämisessä korostettiin. Osa opinto-ohjaajista myös koki, että verkostoissa toimiminen on lisääntynyt uudistuksen myötä, tai ainakin sitä on tehtävä enemmän. Verkostoilla tarkoitetaan tässä sekä kollegiaalisia että moniammatillisia verkostoja, jotka liittyvät sekä uusien siirtymävaiheen käytäntöjen että nuorten tukimuotojen toteuttamiseen. Uudistus vaikuttaa lisänneen opojen sekä hallinnollista että etenkin ohjaustyötä.

Kuraattorit. Haastateltujen kuraattoreiden työssä oppivelvollisuuden laajentuminen näkyi perusasteella vähän, eikä se ollut tuonut juurikaan muutosta aiempiin tehtäviin tai käytäntöihin. Etenkin pienemmillä paikkakunnilla perusasteella toimivat kuraattorit vaikuttavat olleen vain vähän osallisina uudistuksen toimeenpanossa tai siihen liittyvien käytäntöjen kehittämisessä. Sen sijaan toisella asteella, lukioissa ja ammatillisessa koulutuksessa ja etenkin suuremmilla paikkakunnilla, uudistus näkynyt enemmän myös kuraattorien työssä, joskaan hekään eivät muista saaneensa uudistukseen liittyvää koulutusta tai muuta vastaavaa perehdytystä.

Pääsääntöisesti kuraattorit suhtautuvat uudistukseen positiivisesti tai neutraalisti, mutta tunnistivat siinä opinto-ohjaajien tapaan myös pohdinnan paikkoja, kuten varhaisemman, perusasteella tapahtuvan oppilaanohjauksen merkityksen jatko-opintojen kannalta sekä siirtymävaiheen vaihtoehtojen kapeutumisen.

Ensiksi se, että minkälaisia koulutuspolkuja ois tarjolla. Nythän on ammatillista perustutkintoa elikkä siitä saadaan tutkinto ja ammatti. Sitten on tutkintoon valmentava koulutus. Siellä on myös erityisen tuen ryhmä. Mutta mä oon semmosen havainnu, että tässä pitäis olla vielä joku välimuoto. Jos ajatellaan valmentavaa koulutusta, kaikki ei pysty HOKSin mukasessa suunnitelmassa esimerkiksi lähtemään työelämään tutustumaan tai koulutus(alalle) tai suorittamaan yto-aineita tai korottamaan peruskoulun. Itse näkisin, tässä tulee nyt kehittämisidea, että pitäis olla joku työpajatoiminta enemmän, missä harjoteltas arjen taitoja, elämäntaitojen taitoja.

(kuraattori, toinen aste)

Toisella asteella yksilöllisemmän tuen muotojen käytäntöä ei peruskoulun tapaan ole ja myös se on haastanut toisella asteella toimivia. Yhteistyö esimerkiksi kuraattorin, omaohjaajan tai -opettajien ja opinto-ohjaajan välillä on tullut entistä keskeisemmäksi. Nuoresta opiskelijasta on pidettävä uudistuksen nojalla entistä ”tiukemmin kiinni”.

Johto. Oppilaitosten johdon puheessa uudistukseen suhtauduttiin suurimmaksi osaksi myönteisesti tai suhtautuminen oli neutraalia. Uudistuksen hyvinä puolina pidettiin erityisesti sen tavoitetta ehkäistä koulupudokkuutta sekä lisätä yhdenvertaisuutta ja kouluttautumista. Toisen asteen maksuttomuutta pidettiin hyvänä, joskin se on aiheuttanut lisätyötä etenkin ammatillisessa koulutuksessa, jossa paitsi tietokoneiden ja oppimismateriaalien lisäksi on hankittava ja huollettava myös esimerkiksi työvaatteita. Pienemmissä lukioissa taas materiaalit on tarjottu jo aiemminkin ilmaiseksi tai osa niistä on joka tapauksessa sähköisiä, joten pienille lukioille uudistus ei tarkoittanut tässä kohdin merkittävää muutosta.

Oppivelvollisuuden laajentumiseen liittyviä kielteisiä näkökulmia tuotiin positiivisia näkökulmia laajemmin esiin. Näihin lukeutuvat muun muassa näkemykset siitä, että toisen asteen maksuttomuuteen ja toisella asteella ohjaukseen panostamisen sijasta resurssit olisi pitänyt kohdistaa jo varhaisempaan vaiheeseen perusasteelle. Tätä perusteltiin muun muassa havaituilla opiskelijoiden riittämättömillä valmiuksilla opiskella toisella asteella sekä lisääntyneellä tuen ja ohjauksen tarpeella. Toiselle asteelle, sekä lukioon että ammatilliseen koulutukseen, siirtyvistä osan opiskeluvalmiudet ovat heikot, eivätkä he aina erään haastateltavan mukaan tunnista valmiutensa tasoa itsekään. Muut kielteiset näkökohdat uudistukseen liittyivät sen käytännössä vähäiseen merkitykseen koulupudokkuuden ehkäisyssä haja-asutusalueilla, joilla opintoihin kiinnittyminen tai opiskelumotivaatio ei itsessään ole ongelma, vaan ongelmana on, kuten eräs haastateltavista totesi, pitkien välimatkojen aiheuttama perheestä erilleen joutuminen ja varhainen, itsenäisen elämän opetteleminen, johon nuori ei välttämättä ole vielä valmis tai tarvitsee aikuisen tukea. Pitkien etäisyyksien Lapissa muuttamaan ja matkustamaan joutuu usein myös itselle mieluisen opiskelupaikan perässä, koska kyseisiä opintoja ei ole lähempänä tarjolla.

Oppivelvollisuuden laajentuminen tuli uudistuksena voimaan nopealla aikataululla ja sen toimeenpanoon liittyvä ohjeistus ja tuki vaikuttaa jääneen etenkin perusasteella jossain määrin puutteelliseksi. Kunnissa uudistuksen jalkauttamiseen oli valmistauduttu haastateltavien kertoman mukaan vaihtelevasti ja uudistukseen tuloon liittyi paljon epäselvyyttä ja pelkojakin esimerkiksi resurssien riittävydestä. Valtakunnallisesti ohjeistusta muisteltiin kyllä saadun, mutta kovin selkeää kuvaa siitä ei välity. Ohjeistuksessa oli myös tulkinnanvaraisuutta ja se saattoi muuttua uudistuksen toimeenpanon edetessä. Etenkin peruskouluissa, mutta myös osin toisella asteella uudistukseen vaikutettiin haastattelujen perusteella reagoidun enemmän reaktiivisesti kuin proaktiivisesti, odotellen, mitä tuleman pitää. Proaktiivisesta valmistautumisesta taas esimerkkinä olivat oppilaitokset, joissa oli kokoonnuttu yhteisesti suunnittelemaan muutoksia sekä jo ennalta pohdittu nuoren ”poluttamista” erilaisten siirtymää hankaloittavien haasteiden edessä.

Että käytännössä voitais sanoa, että siinä oli vähän eikä ihan vähänkään housut kintuissa että millekkä tässä nyt oikeesti pitäis alkaa.

(johtaja, perusaste)

Mehän käytiin siis semmosia.. No caseja läpi et me kuviteltiin vaikkapa että mitä jos tällanen ja tällanen tapaus, mihin ohjataan nämä, mihin nämä.

(johtaja, perusaste)

Heikointa on aina semmonen, kun sanotaan, että koulutuksen järjestäjä saa itse päättää tämän ja tämän asian. Ja se tarkoittaa valtakunnassa sitä, että kaikki koulutuksen järjestäjät tulkitsee eri tavalla asioita ja tekee omat päätökset.

(johtaja, toinen aste)

Haastattelujen perusteella todeta, ettei oppivelvollisuuden laajentuminen uudistuksena ja sen käytännön toimeenpaneminen kunnissa ja oppilaitoksissa näytä tapahtuneen aina koordinoitusti ja tasalaatuisesti, vaan uudistuksen jalkautuksessa on ollut eroja. Peruskoulujen ja lukiodien rehtorin tai johtajan päivittäisiin tehtäviin uudistus ei kuulosta suuresti vaikuttaneen. Sen sijaan, ammatillisessa koulutuksessa sekä siirtymävaiheen hallinnollinen työ että ohjauksen tarve ovat selvästi lisääntyneet. Pienemmissä kunnissa ja oppilaitoksissa, joissa nuoria on kaikkiaan vähän ja heistä erityistä tukea tarvitsevia vain vähän, oppivelvollisuuden laajentuminen vaikuttaa olleen uudistuksena helpommin hallittavissa. Suurissa kunnissa ja oppilaitoksissa, joissa peruskoulusta toiselle asteelle siirtyviä on huomattavasti enemmän, myös hallinnointi on teettänyt monella saralla työtä, esimerkkinä TUVA-koulutuksen järjestäminen.

2.2.2. Toimijoiden välinen yhteistyö siirtymävaiheissa

Kysyimme haastateltavilta myös heidän kokemuksistaan eri toimijoiden välisestä yhteistyöstä nuorten siirtymävaiheiden tukemisessa—sekä oman oppilaitoksessa että siirtymävaiheessa peruskoulun ja toisen asteen oppilaitoksen välillä. Selvityksen tavoitteiden nojalla tarkastelimme erityisesti kokemuksista tiedonsiirrosta, moniammatillisesta yhteistyöstä sekä nuorten huoltajien kanssa tehtävästä yhteistyöstä.

Tiedonsiirto. Tässä selvityksessä tiedonsiirtoa tarkasteltiin kahdella tasolla, yhtäältä siirtymävaiheeseen liittyvien tiedonsiirron käytäntöjen, kuten sähköisissä järjestelmissä, tiedonsiirtolomakkeella ja siirtymävaiheessa tiedonsiirtopalaverissa tapahtuvan tiedonsiirron näkökulmista, ja toisaalta, toimijoiden keskinäisen vuoropuhelun ja yhteistyökäytäntöjen näkökulmasta. Haastattelujen perusteella ensinnäkin tiedonsiirrosta sähköisissä järjestelmissä siirtyvät lähinnä perustiedot, mikä ei ole aina riittävää. Järjestelmien lisäksi käytössä on ollut erillisiä tiedonsiirtolomakkeita, jotka on täytetty perusasteella ja toimitettu toiselle asteelle. Esimerkiksi Rovaniemen seudulla lomaketta on kehitetty pitkään. Lomakkeen ja sillä siirrettävän tiedon lisäksi keskeistä on myös lomakkeen toimittamisen tapa, ajankohta sekä se, miten ja kuka vastaanottavassa oppilaitoksessa tietoa käsittelee. Haastattelujen perusteella lomakkeen käsittelyssä vaikuttaa olevan edelleen epäselvyyttä.

Se mikä minua erityisesti hämmästyttää tässä on se että meillä on hankkeita hankkeita hankkeita missä puhutaan nivelvaiheesta, siirtymävaiheesta, tietojen siirtämisestä, tietojen luovuttamisesta, kaavakkeista, lomakkeista, ne lomakkeet ei siirry. Kuinka paljon tähän on uhrattu paukkuja ja lopputulos on tämä mikä on että vanhemmat laittaa meille opoille viestiä että mehän ollaan viime vuonna tehty nämä kaikki lomakkeet et teillähän on jo se kaikki tieto, ei ole se ei ole tullu eikä se toimi.

(Opo, toinen aste)

Kaikissa kunnissa tiedonsiirtolomakkeita ei ole käytetty. Kunnan ja oppilaitosten koosta riippuen tietoa nuoresta siirtyy asteelta toiselle eri tavoin; pienemmissä kunnissa ja oppilaitoksissa nuori saatetaan jo ennalta tuntea ja hänen mahdolliset tuen tarpeensa olla jo ennalta toisella asteella tiedossa—näin

esimerkiksi silloin, kun pienillä paikkakunnilla samat henkilöt saattavat toimia molemmilla koulutusasteilla. Suuremmilla paikkakunnilla ja oppilaitoksissa tilanne on toinen, eikä tiedonsiirto käy yhtä helposti. Aiemmin käytäntönä on ollut järjestää niin kutsuttuja tiedonsiirtopalavereita, joissa perus- ja toisen asteen opinto-ohjaajat tapaavat kasvokkain. Haastateltujen mukaan yhtä tehokasta tai toimivaa tapaa siirtää tietoa toistaiseksi ole. Tiedonsiirtoon kaivataan edelleen selkeyttä, yhteneviä käytäntöjä ja toimivia toimintatapoja.

Tiedonsiirtoon kytkeytyy keskeisesti myös se mitä tietoa siirretään. Tämä huoletti osaa haastatelluista; osa koki, että sen arvioiminen mitä tietoa nuoresta voi siirtää loukkaamatta hänen yksityisyyden suojaansa, on toisinaan hankalasti arvioitavissa. Haastateltavilla oli myös eri käsityksiä siitä mitä tietoa voi luovuttaa ja kenelle.

Mä oon joskus kokenu pikkusen ongelmallisena sen, että on joutunu välillä hieman selittämään semmosia asioita, että jos esimerkiksi opiskelijalla on oikeus päättää, ketä on yksilökohtasen opiskeluhuollon palaverissa, niin se ei ole meän päätös. Mie en voi sille mithän, jos hän sanoo, et hän ei halua sinne sitä ja sitä henkilöä. Tai hän haluaa, että se on vain näin tai hän ei halua, et sitä on ollenkaan. Sen ymmärtäminen, mitkä on niitä, sanotaanko me nyt asiakhan taikka opiskelijan oikeuksia, niin se ei ole minusta aina aivan selvää. Samaten olen kohdannut kritiikkiä, että en ilmota esimerkiksi erityisnuorisotyöntekijöille joistaki asioista. Mulla ei ole mitään oikeutta ilmoittaa kenenkään ihmisen asioita yhtään minnekään, mikäli ne eivät ole sen laatusia--

(opo, toinen aste)

Haastateltavien kertoman perusteella toisinaan saattoi tulla eteen tilanteita, joissa tietoa ei siirtynyt ja toinen osapuoli jäi epätietoiseksi, saiko nuori tarvitsemaansa tukea tai apua.

--mun on pitäny vaan hyväksyä se, että ko mä ohjaan sen nuoren eteenpäin, niin se seuraava polun ottaja huolehtii ne asiat. Koska eihän sitä tietoa enää takasin päin tule, jos se nuori ei ite kerro. Että sehän tässä nyt, tämähän on menny siinä mielessä vähän omituiseksi, tämä huolen polku.

(opo, perusaste)

Usein tilanteet liittyvät moniammatilliseen yhteistyöhön, jota kuvattiin pääsääntöisesti toimivaksi, mutta ne voivat liittyä myös ohjaushenkilöstön keskinäiseen yhteistyöhön. Etenkin pienemmilla paikkakunnilla ja oppilaitoksissa toimijat saattavat tuntea toisensa hyvin ja heille on muodostunut tätä kautta luottamuksellinen suhde, mikä laskenee kynnystä yhteydenottoon ja mahdollisesti edesauttaa tiedonkulkua. Mikäli näin ei ole, tilanne voi eri.

...”jostain syystä joidenki toimijoitten kanssa tämä moniammatillinen yhteistyö toimii aivan loistavasti, mutta sitten, --tämä moniammatillinen työ on aika nihkeetä täs [paikkakunnalla]. Ja olen kokenu sen suurena suorastaan yllätyksenä, että se voi olla jopa niin nihkeetä, mitä se välissä on ollu. Ja sillä ei kauheesti edesauteta nuorten hyvinvointia.”

(Kuraattori, perusaste)

Haastateltavilta kysyttiin myös yhteistyöstä nuorten huoltajien kanssa ja miten se peruskoulussa ja toisella asteella koetaan. Molemmilla koulutusasteilla yhteistyötä kuvattiin osan huoltajista kohdalla toimivana, osan kohdalla taas heikonlaisena ja osan siltä väliltä. Osan nuorista huoltajat eivät osallistu

yhteisiin tilaisuuksiin tai ole yhteydessä. Jotkut haastatelluista arvelivat, etteivät huoltajat aina tiedosta tätä, vaan kenties ajattelevat, ettei nuori varsinaisesti tarvitse (tai halua) hyväksyntää opinnoilleen. Saattaa myös olla, mikäli nuoren vanhempi sisarus on jo aiemmin opiskellut vastaavassa koulutuksessa, osallistumista esimerkiksi vanhempainiltaan tai vastaavaan tilaisuuteen ei pidetä niin tärkeänä, kun opiskelusta koetaan jo tiedettävän riittävästi. Yleisesti ottaen yhteistyötä vanhempien kanssa tehdään peruskoulussa enemmän kuin toisella asteella.

--Toiset on aktiivisempia olemaan yhteydessä, toiset vähemmän aktiivisia ja sitten paljonhan on myös meilläkin sijotettuja nuoria, että välttämättä ei sit ole huoltajat vaan asumisyksikön edustaja esimerkiksi tai sosiaalityöntekijä, kenen kanssa työskennellään. Mutta kyllä meidän arjessa niin sillä lailla jos vertaan perusopetukseen, niin paljon vähemmänhan me ollaan yhteydessä et ei meiltä semmosta päivittäistä raportointia tule. Et valitettavan paljon ollaan siinä tilanteessa, et ollaan yhteydessä kun on huoli tai joku lupa-asia, että semmosta arkipalautetta ei kauheesti ehitä antamaan. Mut että varmasti vähän sama molempiin suuntiin, että kun piettiin kotiväen iltaa syksyllä, niin oli tosi niukka osallistuminen, että hirmu vähän kotiväki tuli paikalle ja sitten sama jos meillä on esimerkiksi verkostopalaveria ja kuulemisia sitten kurinpidollisissa asioissa tai poissaoloissa, niin toisten huoltajat on aktiivisia ja sitte toisten huoltajat ei osallistu ollenkaan. Hyvin on laaja kirjo, et jos vaikka ryhmässä on paljon poissaoloja ja laitan samana päivänä 10 huoltajalle viestiä, huoliviestiä, niin sieltä löytyy kaikki ääripäät kyllä ylleensä siitä. Jotkut ei vastaa ja jotkut on tosi kiitollisia ja jotkut on ärtyneitä ja. Mut et tärkeetähän se on kun on alaikäisiä, että tiedotetaan.

(opo, toinen aste)

Yhteenveto. Yhteenvedona voidaan todeta, että toimijoiden välinen yhteistyö nuorten siirtymävaiheiden tukemisessa on haastattelujen perusteella tullut entistä merkityksellisemmäksi oppivelvollisuuden laajentumisen myötä. Enemmän tukea tarvitsevien nuorten kohdalla tiedonsiirron ja moniammatillisen yhteistyön haasteet korostuvat. Uudet käytännöt ja järjestelmät ovat työllistäneet erityisesti opinto-ohjaajia, ja monissa oppilaitoksissa heidän roolinsa uudistuksen käytännön toimeenpanossa on keskeinen. Vaikka yleisesti ottaen nuorten siirtymät perusasteelta toiselle asteelle sujuvat, TUV-paikkojen kova kysyntä haastaa toimijoita ja pakottaa edelleen jatkamaan siirtymävaiheeseen peruskoulusta toiselle asteelle liittyvää kehittämistyötä.

3. Johtopäätökset

Tässä luvussa käsittelemme selvityksen aineistoja rinnakkain saadaksemme siirtymiin ja oppivelvollisuuden jatkumiseen liittyvistä ilmiöistä monipuolisen kuvan eri toimijoiden näkökulmasta. Tämän luvun pääteemoiksi muodostuivat opiskelijoiden toimijuuteen ja opiskelun tukeen liittyvät seikat sekä ammattilaisten toimijuus ja tiedonsiirron käytännöt. Tarkastelemme teemoja Lapin erityispiirteiden kautta. Kummankin teeman käsittelyn lopuksi mietimme erilaisia ratkaisuja, joilla ongelmiin voitaisiin tuoda helpotusta.

3.1 Opiskelijoiden toimijuus ja heidän saamansa opiskelun tuki

Omaan tulevaisuuteen liittyvien valintojen osalta yhdeksäsluokkalaisten kirjoitelmissa korostuivat toisen asteen valinta lukion ja ammatillisen koulutuksen välillä ja ylipäätään se, mitä alaa haluaisi ja olisi mahdollista opiskella. Nuoret pohtivat kirjoitelmissa, kuinka isoja valintoja heidän oletetaan tekevän peruskoulun ja toisen asteen opintojen siirtymävaiheessa. Useat vastaajat tiedostivat sen, että omalla koulumenestyksellä on suuri vaikutus omaan tulevaisuuteen. Monet nuoret kokivat joutuvansa tekemään aivan liian isoja päätöksiä varsin nuorena. Myös muutto pois kotoa tuli pienten kuntien nuorten kirjoitelmissa esiin. Kaiken kaikkiaan opiskelijoiden kirjoitelmissa ja haastatteluissa korostui toisaalta jännitys ja toisaalta into päästä itselle tärkeisiin jatko-opintoihin, saada lisää vastuuta ja itsenäistyä.

Toisella asteella opiskelevat nuoret arvioivat, että perusasteella ja toisella asteella on tarjolla opiskelun tukea, mutta kaikki eivät ole valmiita sitoutumaan tuen vastaanottamiseen tai luottamaan aikuisiin, joista ovat oman nuoruusiän kehityksensä myötä irtautumassa. Nuorten tuen tarpeet ja osalla nuorista kypsyttömyys näyttäytyivät myös ammattilaisten vastauksissa, kun he kokivat, että kaikilla opiskelijoilla ei ollut realistista kuvaa omista selviytymisen mahdollisuuksistaan.

Oppivelvollisuuden jatkuttua 18 ikävuoteen perusopetuksen jälkeisiin opintoihin on pakko hakea. Selvitykseen haastateltujen koulun ammattilaisten mielestä opintoihin hakeutumisen velvoite aiheutti sen, ettei osalla opiskelijoista ole riittäviä valmiuksia kiinnittyä opintoihin ja suoriutua niistä. Tämän vuoksi toisen asteen maksuttomuuteen ja toisella asteella ohjaukseen panostamisen sijasta resurssit olisi heidän mielestään pitänyt kohdistaa jo varhaisempaan vaiheeseen perusasteelle.

Toisen asteen opiskelijat olivat tietoisia tutkintokoulutukseen valmentavasta koulutuksesta, TUVA-koulutuksesta, joka opetusvelvollisuuden pidennettyä korvasi muut perusopetuksen lisäopetuksen muodot, lukioon valmistava koulutuksen (LUV) ja tutkintokoulutukseen valmentavan koulutuksen (VALMA). Uudistuksen myötä TUVA -koulutus tuli tukimuodoksi kaikille, niin nuorille kuin aikuisillekin ja sen kesto lyhentyi yhteen vuoteen. Selvityksen mukaan TUVA-ryhmissä oli paljon vaihtuvuutta ja paikkoja tuntui olevan liian vähän. Selvityksen pohjalta herää kysymys, onko keskitetty TUVA-koulutus tarpeeksi kattava tukimuoto.

Etenkin haja-asutusalueilta tulevat nuoret joutuvat usein muuttamaan jo hyvin varhain toiselle paikkakunnalle aloittaakseen opinnot itseä kiinnostavalla koulutusallalla. Lapissa ammatilliset opinnot ovat keskittyneet Kemi-Tornion alueelle ja Rovaniemelle. Muutamilla pienemmillä paikkakunnilla on

lisäksi tarjolla joitakin opiskelualoja. Vaihtoehtoiset yksilökohtaiset ratkaisut siirtymävaiheissa ovat kapeutuneet koulutukseen hakautumisveloitteen myötä, kun välivuotta tai taukoja opiskelusta ei voi pitää, vaikka haluamaansa koulutukseen ei tulisikaan valituksi. Lisäksi kotimatkojen matkakuluja ei välttämättä tueta, jos opiskelija on halunnut lähteä toiveammattinsa perässä esimerkiksi kampaajaopintoihin, vaikka kotipaikkakunnalla olisi ollut tarjolla esimerkiksi ravintola-alan koulutusta. Uusi oppivelvollisuuslaki (1214/2020 19 §) lähtee siitä, että jos omalla paikkakunnalla on ammatillista koulutusta, lähin vaihtoehto on valittava. Tämä vaatimus asetti Lapin pienten paikkakuntien nuoret entistä epätasa-arvoisempaan asemaan kaupungissa asuviin nuoriin verrattuna. Opetus- ja kulttuuriministeriö (2023) onkin puuttunut tähän epäkohtaan ja päivittänyt oppivelvollisuuslain tulkintaa. OKM linjasi, että jokaisella on oikeus hankkia toimeentulonsa valitsemallaan ammatilla. Käytännössä linjaus tarkoittaa, että jos oppivelvollinen haluaa osallistua ammatilliseen koulutukseen ja lähin monialainen ammatillinen oppilaitos sijaitsee yli 100 kilometrin päässä, hänellä on oikeus majoitus- ja matkakorvaukseen opiskellessaan tässä ammatillisessa oppilaitoksessa, vaikka lukiokoulutusta tai jotain yksittäistä ammatillista koulutusta olisi saatavilla alle 100 kilometrin etäisyydellä. Lappilaisten nuorten on myös usein muutettava omaan asuntoon tai asuntolaan hyvin varhaisessa iässä, jos he aloittavat opinnot ammatillisessa koulutuksessa. Nuorten hyvinvoinnin ja opintoihin kiinnittymisen kannalta olisi tärkeää saada viettää vapaa-aikaa perheen ja ystävien sekä omien harrastusten parissa. Kotipaikkakunnan lukion ja ammatillisen koulutuksenjärjestäjien yhteistyöstä tuli selvityksessä esiin joitain hyviä tapauksia. Yhteistyötä tulisikin lisätä siten, että ammatillisen tutkinnon yhteisen osan, YTO-opintojen suorittaminen voisi olla mahdollista kotipaikkakunnan lukiossa. Tämän järjestelyn avulla kotoa pois muuttoa voitaisiin siirtää vuodella eteenpäin. Toisen asteen ammatillisten opintojen aloittaminen kotoa käsin toisi nuorille lisää kypsymisaikaa itsenäiseen elämään.

3.2 Ammattilaisten toimijuus ja tiedonsiirron käytännöt

Toisen asteen opiskelijoiden haastattelujen perusteella toiselle asteelle siirtymiseen saatu ohjaus vaihteli hyvin paljon. Osa opettajista ja opinto-ohjaajista oli tukenut siirtymävaiheessa olevia nuoria monipuolisesti, selvittelyt epäselviä asioita opiskelijoiden puolesta ja varannut aikaa yksilölliseen ohjaukseen, jos tuleva opiskelupaikka oli ollut nuorelle epäselvä. Osa taas ei ollut osannut kunnolla ohjeistaa, mitä uudistus toisi mukanaan. Vaikutti siltä, että opettajillekin uudistuksen vaikutukset olivat epäselviä. Siirtymään liittyvästä ohjauksesta vastasivat pääosin opinto-ohjaajat, joka näkyi myös koulun eri ammattilaisten haastatteluissa. Opinto-ohjaajat olivat myös se ammattiryhmä, joka suhtautui oppivelvollisuusuudistukseen kaikkein kriittisimmin. Kuraattorien työssä muutos ei juuri näkynyt. Haastateltujen koulutuksen johtajien suhtautuminen oli myönteistä tai neutraalia, mutta valmistautuminen oppivelvollisuuden pidentymiseen vaihteli. Osa oli selvittänyt uudistuksen tuomia muutoksia ja valmistautunut niihin yhdessä henkilöstön kanssa. Osalla valmistautuminen oli sujunut vaihtelevasti ja uudistukseen tuloon liittyi paljon epäselvyyttä ja pelkojakin esimerkiksi resurssien riittävyydestä.

Tiedonsiirron ongelmana näyttäytyi tiedonsiirtolomakkeiden toimittaminen asteelta toiselle. Usein oli epäselvää, kuka niitä hyödyntää vastaanottavassa oppilaitoksessa ja miten. Ammatillaisia mietittytti, miten tieto välittyy uuden opiskelijan kanssa työskentelevälle. Keskeistä oli haastateltavien mukaan myös lomakkeen toimittamisen tapa ja ajankohta. Esimerkiksi ammatillisessa koulutuksessa henkilökohtaisen opintosuunnitelmien laadinta tapahtuu heti koulujen alettua, jolloin tietoa pitäisi

olla jo saatavilla. Kouluilla oli myös erilaisia tietojärjestelmiä, joiden hyödyntämisessä oli erilaisia käytäntöjä ja tulkintoja.

Vuonna 2018 voimaan tullut EU:n tietosuoja-asetus (GDPR) näytti muuttaneen tiedonsiirtokäytäntöjä. Aiemmin käytössä oli ollut oppilaitosten välisiä tiedonsiirtopäiviä, jolloin perusasteen ja toisen asteen opinto-ohjaajat ja erityisopettajat tapasivat. Nyt näiden tapaamisten laillisuudesta oli ammattilaisten keskuudessa epäselvyyttä. Muutenkin ammattilaisilla oli hyvin erilaisia tulkintoja siitä, millaisia tietoja heillä oli oikeus antaa ja millä keinoilla. Osa tulkitsi viranomaisen osittain harkintaan perustuvaa tiedonsiirtoa hyvin tiukasti ja osa seuraili vain oman oppilaitoksensa totuttuja toimintatapoja. Hienoa oli, että asianomaisen opiskelijan ja hänen huoltajansa suostumusta siirrettäviin tietoihin pidettiin tärkeänä. Toisaalta nuoren kiellettyä jonkin oleellisen tiedon siirtämisen olivat seuraukset joissain tapauksissa olleet aika dramaattisia. Nuoren koulunkäynti oli saattanut esimerkiksi keskeytyä heti alkuunsa, kun vastaanottavan koulun opettajat ja opiskeluhoollon henkilöt eivät olleet osanneet varautua tukemaan opiskelijaa heti alusta lähtien. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) 23.3 §:n mukaan opiskeluhoollon jatkuvuuden kannalta tärkeiden tietojen luovuttaminen uudelle koulutuksen järjestäjälle edellyttää juuri opiskelijan tai tämän laillisen edustajan kuten huoltajan suostumusta. Kuitenkin tietosuoja-asetuksen vaatimukset huomioon ottaen oppivelvollisuuslain 23 § antaa pedagogiseen tukeen liittyvien tietojen siirtämisen ohella rehtorille ja opiskelijan opetukseen osallistuvalla opettajalla oikeuden saada salassapitosäännösten estämättä oppivelvollisen koulutuksen järjestämisen kannalta välttämättömät tiedot opiskelijahuoltotyöhön osallistuvilta. Tietoja hallussa pitävä koulutuksen järjestäjä käyttää tosin harkintavaltaa sen suhteen, mitä ovat välttämättömät tiedot kussakin yksittäisessä tiedonsiirtotilanteessa. Selvityksen perusteella voidaan todeta, että toimiva tiedonsiirto vaatisi käytäntöjen selkiyttämistä ja tiedon polun varmentamista.

Tekemämme selvitys antoi viitteitä oppivelvollisuuden pidentämiseen liittyvistä muutoksista. Kuitenkin esimerkiksi eri tietojärjestelmien muodostaman kokonaisuuden tutkiminen vaatisi oman tutkimuksen, sillä niiden käytön tulkinnassa on hyvin paljon vaihtelua. Aineistojen pohjalta tulivat esiin myös Lapin erityispiirteet, kuten toisen asteen ammatillisten opintojen edellyttämät paikkakunnan vaihdot ja niiden tuomat uhat nuorten hyvinvoinnille ja taloudelliselle epätasa-arvolle. Kuntien ja koulujen toimintatavoissa oli selvityksen mukaan suuria vaihteluita. Pienille kunnille olisi tarpeen saada olla osa laajempaa ammatillista verkostoa, jonka tuella eri ammattilaiset voisivat keskustella omista ammatillisista ongelmista ja luoda yhteisiä käytäntöjä. Verkostoituminen voisi tuottaa myös organisaatiotason ratkaisuja, kuten perusasteen ja toisen asteen sekä lukioiden ja ammatillisen koulutuksen tiiviimpää yhteistyötä.

LÄHTEET

HE 54/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oppivelvollisuuslain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi. Saatavilla <https://www.edilex.fi/he/fi20220054.pdf>

Johnson, P. & Kiilakoski, T. (2020). Oppivelvollisuuden laajentaminen 2021? Arviointia uudistuksen kestävydestä ja vaikuttavampia vaihtoehtoja. Selvitys 30.10.2020. EK. Saatavilla https://ek.fi/wp-content/uploads/2020/11/Oppivelvollisuus uudistus raportti_Final.pdf

Leinonen, J., Nurmi, H., Turunen, T., Lantela, L. & Norvapalo, K. (2021). Hyvinvointi tehdään yhdessä! Kohti yhteistyöperustaista lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämisen ekosysteemiä. Teoksessa Holappa, A-S., Hyyryläinen, A., Kola-Torvinen, P., Korva, S. & Smeds-Nylund, A-S. (toim.) Kasvatus- ja koulutusalun johtaminen (s. 99-115). Jyväskylä: PS-kustannus.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2023). Kysymyksiä ja vastauksia oppivelvollisuudesta. Saatavilla [Kysymyksiä ja vastauksia oppivelvollisuudesta - OKM - Opetus- ja kulttuuriministeriö](#).

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (30.12.2013/1287). Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20131287>

Oppivelvollisuuslaki (30.12.2020/1214). Saatavilla <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2020/20201214>

Perusopetuslaki (21.8.1998/628). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>